

זמן המתנחלים

ישי רוזן-צבי

החוג לתרבות עברית, אוניברסיטת
תל-אביב

אלדר, עקיבא, ועדית זרטל, 2004. אדוני הארץ:
המתנחלים ומדינת ישראל 1967–2004, דביר,
תל-אביב.

טאוב, גדי, 2007. המתנחלים והמאבק על משמעותה
של הציונות, ידיעות אחרונות, תל-אביב.
רוט, ענת, 2005. סוד הכוח: מועצת יש"ע ומאבקה
בגדר הפרדה ובתכנית ההתנתקות, המכון הישראלי
לדמוקרטיה, ירושלים.

Gorenberg, Gershon, 2006. *The Accidental
Empire: Israel and the Birth of the Settlements,
1967–1977*. New York: Times Books.

בשנים האחרונות ראו אור כמה ספרים
חדשים העוסקים במתנחלים וביחסם למדינה.
בשנות התשעים, בתקופת אוסלו, רווחה
התחושה שהבעיה הפלסטינית היא כבר נחלת
העבר ואפשר לפיכך להתפנות לשיח פנימי,
ולשאלות של ציונות מול פוסט-ציונות.¹
בעקבות האינתיפאדה השנייה שבה התגלתה
מחדש הבעיה הפלסטינית,² ואילו עתה —
אולי בשל הסיקור התקשורתי הנרחב של

ראו למשל גינוסר ובראלי 1996; טאוב 1997.
אופיר 2001; הראל ויששכרוף 2004; רינהרט 2005.

1

2

סקירות רחב באפיונות פרטיות, בחרו אלדר וזרטל בסגנון של דוח מפורט. שלושת הפרקים הראשונים מספרים את הסיפור הכרונולוגי החל מההתנחלויות הראשונות בחסותן-יזמתן של ממשלות העבודה, דרך תנופת ההתנחלויות בימי הליכוד והכפלת מספרן בשנות אוסלו, וכלה באינתיפאדה השנייה ובהתנתקות. הפרקים הרביעי והחמישי עוסקים באידיאולוגיה של תנועת ההתנחלות, הפרק השישי דן בחיבור האינטימי שבין המתנחלים לצבא ואילו הפרק השביעי בוחן את תפקידה של מערכת המשפט, המעניקה לכיבוש הן תוקף חוקי והן שפה משפטית. הפרק השמיני מציג את ההתפתחויות החדשות, בשנים 2000–2004. הפרקים השישי והשביעי, העוסקים בצבא ובמערכת המשפט,³ הם החשובים והחדשניים ביותר בספר. על המתנחלים עצמם נכתב לא מעט,⁴ וקיימים אף ניתוחים אידיאיים⁵ וסוציולוגיים⁶ מעמיקים יותר. מאלה שאפשר למצוא בספרם של אלדר וזרטל. אולם עוד לא תועדה באופן שיטתי ומפורט כל כך הסימביוזה שבין ההתנחלויות לבין רשויות המדינה כולן. מעולם לא נידון מפעל ההתנחלות באופן כה מדוקדק כפרויקט מדינתי ולאומי. פרק אחד, מודים המחברים, חסר בספר, ולא במקרה:

ההתנתקות והאירועים הבלתי פוסקים סביב המאחזים ה"בלתי חוקיים" – הגיעה שעתם של המתנחלים.

הספרים הנידונים כאן שונים למדי זה מזה: גרשון גורנברג כותב במתכונת עיתונאית-נרטיבית על ראשית מפעל ההתנחלות, מ-1967 ועד עליית הליכוד לשלטון ב-1977, ואילו עקיבא אלדר ועדית זרטל עוסקים בהיסטוריה של תנועת ההתנחלות כולה עד שנת 2004. הן מנקודת מבט היסטורית-תיעודית והן על ידי ניתוח תמטי (גוש אמונים, הצבא, מערכת המשפט וכו'). ענת רוט מנתחת אמפירית מקרה מבחן של מאבק המתנחלים בתוכנית ההתנתקות, וגדי טאוב כותב מעין מניפסט אידיאולוגי שבו הוא מציג את המתנחלים כאויבי הציונות האמיתית. ארבעת הספרים ראו אור בסמיכות והם מופיעים יחדיו על מדף הספרים החדשים. בין שהדבר מקרי ובין אם לאו, ההשוואה ביניהם מרתקת. היא מלמדת לא רק על נקודות מבט שונות, אלא בעיקר על אפשרות התהוותו של אופן דיבור חדש על הכיבוש.

ספרם של אלדר וזרטל, אדוני הארץ, מספר את סיפור הסימביוזה בין המתנחלים למדינה על כל רשויותיה. בשונה מן הכתיבה העיתונאית-נרטיבית של גורנברג, המתבלת

³ כבר בהחלטה הראשונה של ממשלת הליכוד בעניין המתנחלים, מיד לאחר המהפך הפוליטי ב-1977, ניכר היטב כיצד שני ההקשרים גם יחד – הצבאי והמשפטי – פעלו בתיאום מושלם בשירות המתנחלים. כדי לא להרגיז את האמריקנים הוחלט אז שההתנחלויות החדשות יוקמו כהיאחזויות צבאיות. אולם כדי שהמתנחלים לא יאלצו להתחיל, הציע היועץ המשפטי לממשלה באותם ימים, אהרן ברק, כי מעמד המשפטי יהיה של "עובדים בשליחות הצבא", וכך יוכלו לגור בבסיסים בלא להפר את חוק השיפוט הצבאי (אלדר וזרטל 2004, 381).

⁴ רובינשטיין 1982; סגל 1987; בנבנישתי 1988; פדהצור 1996.

⁵ רביצקי 1983; שוורץ 2001.

⁶ ארן 1987; קימרינג 2004.

כיוונים עם טענה זו, ששותף לה גם תום שגב (2005) בספרו 1967: והארץ שינתה את פניה. אפשר לשאול למשל עד כמה היתה המלחמה מנותקת מתפיסות רומנטיות ומשיחיות שהיו קיימות עוד לפני 1967 (הדרי 2002), ואפשר גם לערער על הניתוק בין הכיבוש לבין פרקטיקות של ייחוד המרחב ושליטה בקרקע שרווחו מראשית הציונות (Kimmerling 1983). אולם סוגיות אלה, אשר נידונו שוב ושוב בפולמוסי "ההיסטוריונים החדשים", נוגעות אך ורק למצב שלפני 1967, ואילו לאחר המלחמה, מראה גורנברג כיצד נשבתה המערכת כולה בקסמי השטחים החדשים וכמה מהר הפכה ה"תאונה" לחזון.

ספרו של גורנברג הוא בראש ובראשונה תיקון למיתוס הרואה במפעל ההתנחלויות פרויקט של הימין, צאצא של שלטון בגין-שרון שהחל ב-1977. גורנברג מראה שכל מערכת הקואורדינטות, הן מצד המתנחלים והן מצד השלטון, נוצרה עוד קודם לכן, בתקופת ממשלות העבודה. אחד הדיונים המרתקים בספר עוסק בלוי אשכול, הפוליטיקאי הזהיר, הגלתי והפרגמטיסט, שרצונו לשמור על עזה "שלנו" נבע, לפי עדותו, מרגשותיו העזים כלפי סיפור שמשון ודלילה (Gorenberg 2006, 46). היחס לשטחים כאל קלף מיקוח היה כרוך מראשיתו ביחס ארוטי ומטפיזי אל הארץ המשוחררת.⁷ אין פלא אפוא שההנהגה אפשרה לעצמה להיות "מרומה", שוב ושוב, בידי המתנחלים. תמונת האונס-מרצון חריפה עוד יותר אצל

המחיר הכלכלי של ההתנחלויות הוא המורכב והמסובך ביותר לאיתור ולהכלה... שקר, בושה, הסתרה, הכחשה והדחקה מאפיינים את התנהגות המדינה לאורך התקופה כולה בכל הקשור להזרמת הכספים להתנחלויות. אפשר לומר שהתבצע כאן אחד ממעשי ההטעיה הציבוריים הגדולים בתולדות מדינת ישראל (אלדר וזרטל 2004, xvi).

אכן, בלי להבין את מנגנון הפיכתן של ההתנחלויות לתחליף למדינת הרווחה שקרסה (גוטוויין 2004; אלגזי 2006) אין דרך להבין את מפת ההתנחלויות, את עליית הערים החרדיות עמנואל וקריית ספר, את יישובם של העולים מחבר העמים בקריית ארבע ואת פריחת ההתנחלויות הבורגניות דוגמת אריאל ואפרת (שם היה שיעור המצביעים למפלגת העבודה גבוה מזה שכרוב הערים במדינה!). הפרק הפותח את ספרם של אלדר וזרטל עוסק בעשור הראשון של מפעל ההתנחלות, 1967–1977, תחת שלטון ממשלות העבודה, אז הוקמו כפר עציון, חברון, אלון מורה, עפרה, קדומים וההתנחלויות ברמת הגולן. לתקופה זו מוקדש ספרו של גרשון גורנברג, *The Accidental Empire* (Gorenberg 2006), שטענתו הבסיסית היא שהאימפריה המכונה "ארץ ישראל השלמה" לא נוצרה מתוך תכנון או מדיניות, אלא במקרה (ושמא "טעות" או "תאונה", accident). אפשר להתפלמס מכמה

⁷ ראו החומר הרב שאספו אריה נאור (2001) ויונה הדרי (2002). הנה דוגמה אחת, מודעת לעצמה במיוחד: "יותר משאני מתפלמס עם משה שמיר, הריני מתפלמס עם עצמי, עם השיכרון הממלא גם אותי לעתים ומבלע את חושי. ארץ ישראל הגדולה, ההיסטורית, החלומית, כן, תמיד, מלא הלב" (חנן ברטוב, "חיינו עם ישמעאל", למרחב, 7.2.1969, מצוטט אצל הדרי 2002, 166).

ספרו של גדי טאוב הוא מעין המשך לספרו הקודם, המרד השפוף (טאוב 1997). שם הציג טאוב את האויבים משמאל, הפוסט-ציונים, ואילו כאן הוא מציג את אחיהם מימין, המתנחלים: "שתי העמדות הקיצוניות האלה מביאות אותנו למדינה דו-לאומית, שתיהן מאיימות על הריבונות היהודית, שתיהן מפרות את העיקרון הראשון של מגילת העצמאות" (שם, 122). בתווך מצטיירת לה קבוצת הרוכב, דרך המלך של הציונות האמיתית והשפויה. הדיכטומיה שבבסיס ספרו של טאוב פשוטה למדי: הציונות החילונית רואה בארץ מכשיר לביסוס הריבונות, ואילו זו הגאולית רואה בריבונות מכשיר לגאולת הארץ. למעשה אין זו אלא גרסה מוקצנת של התזה הרווחת, שלפיה המתנחלים מייצגים משיחיות פוליטית העומדת בניגוד לתפיסות פוליטיות "חילוניות". על פי תפיסה זו, שזכות הראשונים לה שמורה לפרופסור אוריאל טל המנוח (1987), הגישות המשיחיות שעלו לאחר 1967, ובראשן זו של תנועת גוש אמונים, התאפיינו בהחלת קטגוריות של קדושה על המציאות הפוליטית הממשית ובהפיכת המטפיזיקה לתוכנית פוליטית ריאלי. תפיסתו של טל נעשתה פופולרית למדי בחקר הציונות הדתית (ראו למשל רביצקי 1983; שוורץ 2001), אך הוא עצמו הדגיש כי דגם זה מאפיין לא רק את התנועה הדתית-משיחית, אלא גם תנועות חילוניות בישראל, ואף כאלה שפעלו לפני 1967. אדרבה, התיאולוגיה הפוליטית מבית מדרשו של קרל שמיט מתאימה בייחוד לאפיון הפוליטיקה החילונית, שבה נותרה הדת

אלדר וזרטל. לדבריהם, מעשה ההתנחלות היה מראשיתו חלק מן האידיאולוגיה של הממסד הפוליטי לאחר המלחמה. לא רק הססנות וחולשה של הממשלה פעלו כאן, אלא גם אמונה בצדקת הדרך. אמנם לא התקבלו החלטות מסודרות, והמתנחלים ניצלו היטב את הפוליטיקה הפנימית ואת ניגודי האינטרסים, אבל אידיאולוגיה היתה גם היתה. הדברים אמורים לא רק לגבי שורה של מנהיגים כגון יגאל אלון, שעל פי תוכניתו המדינית שורטטה מפת ההתנחלויות בראשיתה, משה דיין, אבי הפשרה ה"פונקציונלית" שבה אווזים עד היום כמה מראשי המתנחלים, וישראל גלילי, הלוביסט הגדול של ההתנחלויות (ש"עוד לפני שהגיע ראשון המתנחלים לעיר [חברון]), כבר הגה את הרעיון להקים שכונה יהודית בעיר הערבית", אלדר וזרטל 2004, 32). הדברים אמורים גם לגבי שמעון פרס, שר הביטחון בתקופת הקמתן של ההתנחלויות עפרה וסבסטיה ושושבינן המפורסם.⁸ מהתיאורים המופיעים בשני הספרים על אודות מעורבותם של אישים אלה בהקמת ההתנחלויות הראשונות עולה בבירור כי לא במקרה נותרה מעורבות זו במידה רבה סמויה מן העין. הדבר קשור לאופי המטושטש והחמקני במתכוון של קבלת ההחלטות. כדברי גלילי, השר הממונה על ההסברה: "המצב המדיני עודנו מחייב זהירות והתאפקות בכל הנוגע לפרסום מופלג של פרטים על היוזמות ההתיישבויות בשטחים החדשים" (שם, 26). אין פלא שכאשר ביקשו מתנחלי חברון לקרוא רחוב על שמו של יגאל אלון, מיטיבם הגדול, הם נתקלו בזעזוע מצד מוקירי זכרו מתנועת העבודה לדורותיה (שם, 43).

⁸ על עמדת מורו, דוד בן-גוריון, ראו אלדר וזרטל 2004, 30.

זאת ועוד, השפה הריבונית אינה רק טקטיקה שאימצו אנשי גוש אמונים מתוך פרגמטיקה פוליטית, אלא חלק מהותי מן התפיסה המשיחית של חוג הרב צבי יהודה.¹¹ הגאולה עוברת בהכרח דרך הריבונות, שכן מדינת ישראל אינה אלא מימושה הפוליטי של כנסת ישראל (רביצקי 1983, 190). כך למשל הצהיר לאחרונה חנן פורת כשנשאל על השלכותיה של ההתנתקות על אמונתו במשמעותה המשיחית של המדינה:¹²

כל המעשים שבהם נטלתי חלק בדור האחרון נובעים מתחושת השותפות בגאולה: מלחמת ששת הימים, העלייה לכפר עציון להקים את הבית בחרב, העלייה לסבסטיה והקמת כל ההתנחלויות – הכל נובע... מתוך הכרה שהמדינה אינה רק "חברת אחריות" גדולה אלא יסוד כיסא ה' בעולם (ברט וברט תשס"ז, 72).

זוהי תמציתה של התפיסה ה"ממלכתית" ששבה ועלתה לאחרונה בהקשר לפולמוסי ההתנתקות כמכשול בפני התנגדות רדיקלית. ההנהגה הרבנית של הציונות הדתית היתה כבולה רובה במטפיזיקה שלה עצמה, שלא אפשרה לה לצאת חזיתית נגד המדינה בשם הגאולה, שכן השנייה מתווכת בהכרח על ידי הראשונה.

רק בספרה של הזרות הקולקטיבית והמדינתית לאחר שהמציאות הפרטית חולנה, ואילו על פי גישת הרב צבי יהודה קוק ותלמידיו המטפיזיקה מפולשת במציאות כולה, באורח החיים הפרטי כבשדה החברתי והפוליטי.⁹ טאוב (2007) נוטל תזה מקובלת זו, מקצין אותה לכדי דיכוטומיה פשטנית בין ציונות משיחית פנטזיונרית לציונות חילונית רציונלית, ומבסס עליה את המסה כולה. דיכוטומיה פשטנית – משום שהשפה המשיחית וזו המדינית-פוליטית-ביטחונית היו מאז ומעולם אחוזות זו בזו, לא רק בפי המתנחלים אלא גם בפי אנשי תנועת העבודה. גאולה יכולה להתנסח במונחים ריבוניים וריבונות יכולה לשאת בכנפיה ניחוח גאולי, אבל טאוב מתעקש לפטור את המקרה הראשון כטקטיקה (שם, 85) ואת השני כאופוריה רגעית (שם, 58). ביטחון אכן מופיע לרוב ככסות רטורית באידיאולוגיה של ההתנחלות,¹⁰ אבל לא רק בה. אריה נאור (2001, 318) מספר למשל כי "זמן קצר אחרי מלחמת ששת הימים העלה משה טבנקין בדיוני הקיבוץ המאוחד את הטענה כי יקל על תומכי שלמות הארץ לשכנע את הציבור בהשקפתם, אם היא תוצג כעניין ביטחוני ולוא דווקא כעניין אידיאולוגי".

⁹ ראו ניסוחו הזהיר של כריסטוף שמידט במבוא שכתב לתרגום העברי של הספר תיאולוגיה פוליטית: "שאלת מהותה התיאולוגית-פוליטית של הציונות תהיה חייבת אפוא להתמודד לא רק עם האסטרטגיות... שעיצבו את השיח המשיחי של תנועת ההתנחלות" (שמידט 2005, 17).

¹⁰ הנה ניסוח מפורש אחד: "רבנו של עולם סבב וסבך את מהלך ההיסטוריה שלנו למצב כזה, שאפילו אלו, שמתוך דלותם הרוחנית היו מוכנים לעמדה פושרת כלפי שלמות הארץ, מוכרחים כיום לנקוט עמדה תקיפה מתוך התבוננות מפוקחת על מערכת יחסינו עם אומות העולם. פשוט הוא שהגבולות שנוצרו בעקבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים הם גבולות שקל יותר להגן עליהם. לכן כל נסיגה מהוהה הסתכנות" (אבינר תשנ"ג, 126).

¹¹ על המונח "חוג הרב צבי יהודה" ראו אחיטוב תשנ"ט; שורץ 2001; רוזן-צבי 2002.
¹² חלק ניכר מן הדיונים על ההתנתקות שהתנהלו בישיבות הציונות הדתית עסקו בשאלה זו.

של המדינה תושבים ערבים הם אזרחים" (טאוב 2007, 87). לנוכח הגדרה זו אין פלא שטאוב אינו מזכיר את השלטון הצבאי, את הפקעת הקרקעות, את האפליה התקציבית, את הכפרים הלא מוכרים או את התקנות לשעת חירום (התקפות, יש להזכיר, עד ימינו אלה). גם התיקון לחוק האזרחות מ-2005, שנועד לפלסטינים בלבד, אינו נזכר בספר. את כל אלה קשה מדי כנראה לייחס לאשמת המתנחלים. הבעיה העיקרית היא שהספר אינו מסביר דבר. והרי לכאורה יש כאן חידה: אם המדינה מדברת בשפה הפוכה מזו של המתנחלים, מדוע היא משתפת פעולה עמם? אם האשם הוא בשפה הגאולית, מדוע בית המשפט, החושב ומדבר בשפה ליברלית מובהקת, והצבא (המדבר באיזו שפה?) מתחזקים, מכשירים ומנציחים את הכיבוש? אם האידיאולוגיה הגאולית היא נחלתו של מיעוט משיחי קטן, מדוע כל הממשלות נענות לו ועל שום מה מאפשר זאת הציבור הרחב? אם ההתנחלויות הן היפוכה של הציונות — קבוצה של פנאטים דתיים הניצבים מול שאר הציבור כולו — מדוע המדינה ממשיכה להפנות אליהם עוד ועוד תקציבי עתק וסבסוד ללא גבול? וכי אלה הם המתנחלים אשר מחלקים את השטחים לקנטונים, סוללים כבישים עוקפים, מציבים מחסומים ובונים חומות, מחסלים בידם האחת ומחוקקים חוקים נגד פיצויים בידם האחרת? האם כל אלה אינם אלא ביטוי לחולשת הממסד? ארבעים שנה הן פרק זמן מעט ארוך מדי לשגגות, פרק זמן הדורש לפחות לחשוב על הסדירויות שמאחורי התאונות הרבות.¹³

עניינו המרכזי של טאוב הוא כביכול בשפה המטפיזית של הרב צבי יהודה ותלמידיו, אבל למעשה דיונו בה שטחי מאוד. מלבד כמה משפטים בנאליים על הרב קוק האב (הגיבור הטוב) ועל הרב קוק הבן (הגיבור הרע), הוא שואב את רוב ידיעותיו מעיתון המתנחלים נקודה וכן משבת אחת שבילה בעפרה — במתכונת עמוס עוזית — בשנת 1997, שבה הוא שב ומתהדר כעדות לקרבה בלתי אמצעית עם החומר הנחקר. בספרו לא נמצא כמעט דבר מן הכתיבה הענפה של חוג הרב צבי יהודה — רבנים כגון פילבר, אבינר, טאו, וולנסקי, טל, בזק ואחרים, חלקם כותבים בעצמם (ומייצרים כמות נכבדה של ספרים) וחלקם מוסרים תורות שבעל-פה המתפרסמות בידי תלמידיהם — קל וחומר מתפיסות אחרות, מורכבות יותר. התוצאה היא קריקטורה של מתנחלים, שיותר משהיא משמשת לגופה, היא מופיעה כתמונת ראי של הציונות הטובה, החילונית, שמוקדה הוא הריבונות ולא הארץ, הדמוקרטיה ולא הגאולה. אין לטאוב עניין במתנחלים יותר משיש לו בשמאל הרדיקלי (קל וחומר בפלסטינים). כולם נמצאים כאן רק כדי לכונן על דרך הדיאלקטיקה את ניגודם, את דרך הביניים הטובה. הנה במתנחלים והצל את המולדת.

השפה הריבונית שטאוב מציג כדרכה של הציונות האמיתית היא פיקטיבית לא פחות מזו הגאולית: "מושג הריבונות של הציונות יצא מתוך השקפת עולם דמוקרטית שבה ריבונות המדינה היא לא ביטול של ריבונות הפרטים אלא הגשמה שלה... לכן בתחום ריבונותה

¹³ אם בעבר אפשר היה לדמיין שבלי המתנחלים אין כיבוש, הרי לאחר מבחן עזה אין עוד ספק: יש

של אלדר וזרטל על מערכת המשפט כדי להבין מהי עוצמתה של הכחשה.

אם את הדיכטומיה השיחית ("ריבונית" מול "משיחית") אפשר לייחס לבורות, הרי בהקשר לריאליה מדובר בזדון של ממש. היעדר ההקשר הריאלי של הכיבוש מן הספר אינו נובע משכחה או משגגה, אלא מניסיון מודע לספר סיפור חלופי, שתמציתו: על הכיבוש אחראית מועצת יש"ע הרעה, המנצלת ניצול ציני את מדינת ישראל הטובה (אם גם המבולבלת). שיתוף הפעולה בין המתנחלים לשלטונות אינו אלא טעות היסטורית חולפת: "מבעד לדמעות ההתרגשות, הפוליטי והמיתולוגי נראו דומים" (שם, 57). ההתיישבות בחברון "עדיין רכבה על גל האופוריה" (שם, 58), ואילו ההתנחלויות שקמו לאחריה ביטאו חולשה כלפי כוח פוליטי עולה: "ההתלהבות המשיחית של אנשי הגרעין בלטה בנמרצותה על רקע הדכדוך הפוליטי והכללי והזהירות של מפלגת העבודה" (שם, 65). הכול נבע מחוסר תשומת לב, שאפשר את "מבצעי ההתנחלות הליליים מתחת לאפה של מדינת ישראל" (שם, 71). את מבוכת שיתוף הפעולה ממתיק טאוב בעזרת שורה של פעלים סבילים. ההתנחלויות צצו, כאילו מאליהן: בסבסטיה "הזמני הפך לקבוע" (שם, 66), ואילו בעפרה "הפכה פלוגת העבודה למחנה עבודה ובהמשך ליישוב קבע" (שם, 67). במעלה אדומים "נוצרו חיכוכים

כאשר טאוב נדרש בכל זאת להסברים, הוא כותב: "מה שמחזיק את מפעל ההתנחלות על כנו זמן מה הוא בראש ובראשונה העובדה שהפלסטינים הכשילו את תכניות החלוקה" (שם, 170). נראה שהוצאת ידיעות אחרונות נותנת לנו כאן במתכונת של ספר, את מה שניתן לנו ממילא יום-יום במתכונת של עיתון: הציונות הטובה מול אויביה, הערבים (והשמאלנים שעמם)¹⁴ מחד גיסא והמתנחלים הרעים מאידך גיסא.

יש משהו בלתי נסבל באופן שבו טאוב פוטר את המדינה, את מוסדותיה ואת אזרחיה — ולמעשה את עצמו — מכל אחריות שהיא, כדיבוריו על אובדן טוהר הנשק של המתנחלים (שם, 95), על "האפרטהייד של [ישראל] הראל" (שם, 129) או על "הקלות שבה היתה מועצת יש"ע מוכנה להתעלם משאלת הדמוקרטיה" (שם, 88). כך, להבדיל, מוצג תפקידו של בית המשפט בסיפורו של טאוב: "פסק דין אלון מורה היה קו פרשת מים. הפוליטיקה של מטה גברה על הפוליטיקה של מעלה. האמצעי הריבוני כופף את ידה של המטרה הגאולית" (שם, 78). קורא תמים, אמריקני נניח (האם הספר יתורגם לשפות אחרות?), עשוי לחשוב שתפקידה של מערכת המשפט בהקשר לכיבוש הוא במלחמה שיטתית נגד נשיאת שם הביטחון לשווא בידי הצבא. יש לקרוא את הפרק הרחב

כיבוש ללא מתנחלים. זהו כיבוש דה-לוקס: שליטה מלאה בכניסות ובמעברים, באוויר, בים ובנמלים, בחשמל ובמים, במרשם האוכלוסין ובמערכת המיסוי — וכל זאת בלי שום אחריות המוטלת על ישראל. ראו על כך דוח עמותת גישה (2007), "כובשים מנותקים: מעמדה המשפטי של רצועת עזה", וכן דוח בצלם (2007), "מאחריות לא מתנתקים".

לעתים נראה שלשיתו של טאוב, עיקר חטאם של המתנחלים הוא בנשק שהם נותנים בידי השמאל הרדיקלי להוציא את דיבת הציונות רעה. ראו למשל דבריו בעמ' 43–45, העוסקים באופן שבו "שנות ההתנחלות הארוכות עודדו את תופעת הפוסט ציונות", וחותמים במסקנה הבלתי נמנעת: "לכן ההתנחלות... מסכנת את כולנו".

המדינה. אולם ראוי לשים לב כיצד עצם ההתמקדות בקונפליקטים אלה מעלימה את התמונה הרחבה של שיתוף הפעולה המתמשך והפורה בין המתנחלים לבין המדינה על כל מערכותיה – הכלכלית, המשפטית והצבאית. טאוב עוסק במטפיזיקה ורוט עוסקת בניהול, אך לשניהם משותפת ההנחה כי מאבק דיכוטומי מתנהל בין המדינה למתנחלים. כנגד עמדה זו יש להציב את הסיפור האלטרנטיבי. סיפור זה עשוי להיפתח למשל באופן הבא:

את ההתנחלות של יהודים ביהודה ושומרון משנת 1967 ואילך יש לראות בעצם כהליך של כיבוש אזרחי וזחל של חבל ארץ היסטורי... לאחר מלחמת ששת הימים החליטו ממשלות ישראל ליישבו מחדש ביהודים כדי להופכו לחלק בלתי נפרד מארץ ישראל השלמה היהודית. נמצאו אז גם לא מעט ישראלים שהיו נכונים לממש מטרה זו מטעמים אידיאולוגיים, דתיים, לאומיים ואף כלכליים, משום שבין היתר היה אפשר לקבל מגורים בסבסוד כמעט מלא של קרקע המדינה ללא תשלום... הכיבוש הצבאי של יהודה ושומרון וחבל עזה לא היה יכול להחזיק בכל המרחב הזה זמן רב תחת שלטון צבאי בלבד... (אפרת 2002, 55).

בגלל פעילות חוץ חוקית של המתנחלים" (שם). בכל מקרה, מדיניות לא היתה כאן. גישה דומה, אמנם בתוספת מינוח מקצועני, מופיעה בספרה של ענת רוט (2005), סוד הכוח: מועצת יש"ע ומאבקה בגדר ההפרדה ובתכנית ההתנתקות, שפורסם לאחרונה בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה. ענייניו של הספר הוא בחינת מידת הצלחתה של מועצת יש"ע בעיצוב ושינוי מדיניות הממשלה בשתי סוגיות אלה. את "סוד הכוח" של המתנחלים מציגה רוט במונחים של קבוצות אינטרסים, לחץ פוליטי ואסטרטגיות פעולה מוצלחות יותר ופחות. ספרה הוא דוגמה מובהקת לסטריליזציה של השפה הסוציולוגית ה"מקצועית". הדיון כולו מתרכז באסטרטגיות פעולה, בניהול מאבקים, בבחירת חלופות, במדיניות הסברה, בארגון פעילות שטח וכדומה.¹⁵ רמת המקרו אינה קיימת כלל. עיקר עניינה של רוט הוא בהסבר כישלונה של מועצת יש"ע למנוע את פינוי ההתנחלויות מעזה. אכן, כאשר המתנחלים ניצבים חזיתית נגד המדינה – כמו בימית בזמנו ובגוש קטיף כיום – הם מפסידים; לא משום שאסטרטגיות הפעולה שלהם מוטעות, כטענת רוט, אלא משום שהם קבוצה קטנה ושולית שכל קיומה מבוסס על הישענותה על רשויות

¹⁵ מונח המפתח של רוט הוא "לובינג", והיא מתבססת על תיאוריות מבית מדרשם של "חוקרי קבוצות האינטרסים" (רוט 2005, 19). המתנחלים משמשים בספרה רק מקרה מבחן המאפשר "הבנה טובה יותר של האתגרים העומדים בפני קבוצת אזרחים השואפת לשנות תהליך פוליטי" (שם, 317). מסקנתה היא "שלאזרחים יש היכולת להשפיע... ושעל האזרחים מוטלת לא רק הזכות אלא גם החובה להשתתף בתהליך הפוליטי" (שם). מסקנה זו היא שיא של דה-פוליטיזציה של מושא המחקר ושל הוצאתו מהקשרו – כאילו הכול תלוי באופי האסטרטגיה, כאילו המעמד הפריבילגי של המתנחלים אינו רלוונטי וכאילו כל ארגון אחר של אזרחים היה זוכה לתגובה דומה מצד הרשויות. אני מפנה את הכתבת להפגנות המוסיפות להתקיים בימי ששי בבילעין, המלמדות כיצד נראית התנגשות בין הצבא לקבוצת אזרחים שהמדינה אינה חפצה ביקרה.

אנו, ששתקנו כשראינו כיצד חיילי מג"ב מתייחסים לערכים מקבלים זאת עכשיו בפנים כשאנו רואים כיצד הם מתנהגים כלפי מתיישבי הגוש" (ברט וברט תשס"ז, 58).

לעומת זאת בספרו של טאוב, השמאלן הטוב, לא תמצאו כזאת. לפלסטינים אין בספר הזה קיום אלא כאיום דמוגרפי. אשמת המתנחלים אינה חלילה בסבל שהם גורמים, או בסבל שנגרם בשמם ולמענם, אלא בכך שהם מפריעים לחזון הציוני להתפתח. הכול מוביל למקום אחד ויחיד: "שחלוקה היא הציווי הציוני העליון שבלעדיה לא יהיה רוב יהודי" (טאוב 2007, 29). יש קשר ברור בין ההצגה הדיכוטומית – המתנחלים מול המדינה – לבין היעדר כל שפה מוסרית בספר. כדי לייחס את הכיבוש למתנחלים לבדם יש להעלים תחילה את המציאות ולהתמקד במטפיזיקה. רק שם תימצא הדיכוטומיה הגואלת. רק בלי "להתלכלך" בפרטים אפשר לייצר תיאור סטירילי כזה. מה נעלם בדרך? כמעט הכול: המחסומים, ההתעללות, הצבא, החלטות הממשלה, בית המשפט; אבל בראש ובראשונה ההקשר המוסרי. דיון בהתנחלויות שאינו מתייחס לסבל שהן גורמות ולעוול הכרוך בהן, יום-יום ושעה שעה, הוא דיון לא מוסרי.

יש לומר שוב ושוב את המובן מאליו: ההתנחלויות פסולות, טרפות למהדרין, לא

ארבעים שנות כיבוש הן ארבעים שנות התנחלות. מעולם לא היתה ממשלה שהפסיקה לבנות בשטחים. שנות הצמיחה הפורות ביותר של ההתנחלויות, בכל קנה מידה, היו שנות אוסלו (1993–2000) ובראשן תקופת אהוד ברק, מהפכן השלום.¹⁶ המדינה והמתנחלים מתפלמסים ביניהם לא על עצם הרעיון של התנחלות בשטח כבוש, אלא על פריסת ההתנחלויות, על ארגונים שונים של המרחב, על שיקולי ביטחון ושיקולים דמוגרפיים, על הבחירה בין גושים לביזור, בין גב ההר לפנים הארץ, בין יישוב מוקף חומה לערי פרוזות. כדי להבין את ההתנחלות כפרויקט מדינתי יש לעסוק בעובדות, לקרוא "ספרות זולה" ולא מסות מרגשות – ניתוח פרטני של הנתונים היבשים על הסיפוח, על המים ועל הכבישים, על הלאמת "אדמות המדינה" ועל תכנון ריכוזי האוכלוסין, בדיוק כפי שמופיע בספרו הפרוזאי והנחוץ כל כך של אלישע אפרת (2002), גיאוגרפיה של כיבוש.

הפגם החמור ביותר בספרו של טאוב הוא היעדר כל דין וחשבון מוסרי. הנה כך אמר לאחרונה הרב יעקב מדן, מגדולי ה"משיחיסטים" ומחריפי המתנגדים ל"גירוש" מגוש קטיף:

לגבי הטענה שהמדינה היא כובשת ולא מוסרית – אכן, יש גרעין של אמת בטענה זו... חטאנו בדברים הללו, ואולי באמת כיום אנו משלמים על חטאינו.

¹⁶ כך אמר אהוד ברק למועצת יש"ע לאחר בחירתו: "אתם הרי מכירים אותי לא מהיום. אני איש מרכז בהשקפותי, ויש לי הערכה רבה להתיישבות" (אלדר וזרטל 2004, 234). אמר וקיים: "מאמצע 1999 ועד קיץ 2000 פרסמה ממשלת ברק 3,500 מכרזים לבנייה בהתנחלויות" (שם, 238). השוו עם המספרים מתקופת רבין (שם, 213) ועם המספרים מתקופת נתניהו (שם, 222).

פעולה בתנועת נוער, פנטזיה תל-אביבית נוחה, שלפיה הכיבוש "זה לא אנחנו, זה הם". מחיקת העובדות הכרחית להשבת תחושת הצדק בעידן מבלבל כל כך, לייצור ציונות טהורה, נקיייה וצודקת בעידן מלוכלך של כיבוש. לשם כך יש לספר סיפור חלופי, נחמד ודל שומן. אף שטאוב אוהב לבקר את ההווה התל-אביבית המנותקת, אין ספר תל-אביבי ומנותק מזה. הספר לא יכול היה להיכתב אלמלא היה מניח מראש כמה מעט אנו יודעים וכמה שכחנים אנחנו. החומה והתקשורת מצליחים להעלים כמעט כל מה שמתרחש "שם"; להשלמת התמונה דרוש רק סיפור המסגרת האידיאולוגי על המדינה הטובה והמתנחלים הרעים.

אל מול סיפורו של טאוב יש לקרוא את ספרם של אלדר וזרטל כפרויקט של אנטי-מחיקון, המלמד שעוצמתן הרבה של ההתנחלויות מקורה אינו ברוח, באידיאולוגיה ובמטפיזיקה, גם לא בשפה הגאולית, אלא ב"מערכות התשתית המחברות בין ההתנחלויות, רשתות הכבישים, החשמל והמים, כוחות הביטחון האדירים הסובבים בשטח... הוצא אותם מן המשוואה והמגדל הזה נהפך למגדל קלפים" (שם, III). כל עוד הצבא שולח את חייליו בעשרות אלפיהם לשמור כל כביש ועל כל בית, כל עוד המדינה מעניקה סובסידיות בסכומי עתק, כל עוד הרשויות כולן משתפות פעולה – המתנחלים יכולים לעמוד בראש המגדל ולנופף בקלפיהם האידיאולוגיים, לקולות מצהלתו של טאוב.

בעידן שבו הכול נבלע כבר במנגנוני הכיבוש והפך לחלק ממנו, כולל ההתנתקות והמשא ומתן עם הפלסטינים, הגיעה השעה לספר את הסיפור הממלכתי. זה מה שעושים גורנברג, אלדר וזרטל, וזה הסיפור שטאוב רוצה כל כך

משום שהן פוגמות בתהליך השלום או מזהמות את השיח הציוני, אלא בשל העוול היומיומי הכרוך בהן. איני מכיר עוד קבוצה של אנשים שעצם ישיבתה במקום מסוים גורמת סבל כה רב למספר כה גדול של אנשים: לא רק העוול המכוון, הוולונטרי, של ה"קיצוניים" בסוסיה, בחברון וביצהר, אשר עולה לכותרות מדי פעם במסגרת קטריזיס ציבורי (שנשכח עד מהרה), אלא בראש ובראשונה העוול הממילאי, הלא מכוון, זה של האנשים הטובים; העוול שבגזל הקרקעות, הן אלה הפרטיות והן "אדמות המדינה" (והרי בכך כל העניין, ומשום כך תופס השטח הבנוי רק כעשרה אחוזים מכלל שטח השיפוט של ההתנחלויות), שבנוכחות המתמדת של הצבא, המופיע תמיד, כבמטה קסם, יחד עם המתנחלים, ועמו המחסומים, החסימות, החישופים, ההצקות האינסופיות ואובדן כל סיכוי לפיסה של חיים נורמליים; העוול שבכבישים ליהודים בלבד (שרובם הגדול אינם אלא "הסבה" של כבישים קיימים, שמכוניות פלסטיניות נעלמות מהם ביום בהיר אחד), שבתחומי הביטחון וב"אזורי ההרג" המפרידים בין חקלאים לקרקעותיהם, בחלוקת המים והחשמל, בחומה ועוד ועוד. זהו סבל בנאלי, יומיומי, שתועד כבר בדוחות רבים מספור, ואף על פי כן נותר סמוי מעיניהם של רוב הישראלים. השמטת סיפורו של הכיבוש מן הספר אינה לפיכך עניין של סגנון, אלא בחירה ערכית.

הספר חוטא כל כך לכל מה שידוע לנו על הכיבוש, אנכרוניסטי כל כך בניסיון להתנער מכל אחריות, עד שהשאלה הבסיסית שהוא מעורר היא מה בעצם עניינו? למי מיועד הספר? הכיצד הוא מניח שאיננו יודעים דבר ואיננו זוכרים דבר? זהו מעין ספר ערש,

השביעית: איך ניצחנו ולמה הפסדנו במלחמה עם הפלסטינים, ידיעות אחרונות, תל-אביב. טאוב, גדי, 1997. המרד השפוף, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב. טל, אוריאל, 1987. מיתוס ותבונה ביהדות ימינו, ספריית פועלים, תל-אביב. נאור, אריה, 2001. ארץ ישראל השלמה: אמונה ומדיניות, אוניברסיטת חיפה וזמורה-ביתן, חיפה ולוד. סגל, חגי, 1987. אחים יקרים: קורות המחותרת היהודית, כתר, ירושלים. עמותת גישה, 2007. "כוכשים מנותקים: מעמדה המשפטי של רצועת עזה", עמותת גישה, תל-אביב. פדהצור, ראובן, 1996. ניצחון המבוכה: מדיניות ישראל בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים, ביתן, תל-אביב. קימלינג, ברנך, 2004. מהגרים, מתיישבים, ילידים, עם עובד, תל-אביב. רביצקי, אביעזר, 1983. הקץ המגולה ומדינת היהודים: משיחות, ציונות ורדיקליזם דתי בישראל, עם עובד, תל-אביב. רובינשטיין, דני, 1982. מי לה' אלי: גוש אמונים, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב. רוזן-צבי, ישי, 2002. "החולה המדומה: צידוק השואה במשנת הרב צבי יהודה קוק וחוגו", תרבות דמוקרטית 6: 165–209. רינהרט, טניה, 2005. שקרים על שלום: מלחמת ברק ושרון בפלסטינים, תרגמה גליה וורגן, ספרי תל-אביב, תל-אביב. שגב, תום, 2005. 1967: והארץ שינתה את פניה, כתר, ירושלים. שוורץ, דב, 2001. אתגר ומשבר בחוג הרב קוק, עם עובד, תל-אביב. שמידט, כריסטוף, 2005. "קרל שמיט בעברית? מחשבות על הרלוונטיות של התיאולוגיה הפוליטית למודרנה (היהודית)", תיאולוגיה פוליטית, מאת קרל שמידט, תרגם רן הכהן, רסלינג, תל-אביב. Kimmerling, Baruch, 1983. *Zionism and Territory: The Socio-Territorial Dimensions of Zionist Politics*. Berkeley: California University Press.

להעלים. אם משהו חדש עולה מן הספרים הרי שאין זה הדיבור על הכיבוש ואף לא על המתנחלים, אלא הדיבור על המדינה. הגיעה שעת המדינה.

ביבליוגרפיה

אבינר, שלמה, תשנ"ג. עם כלביא, חלק ב, עניינים כלליים, חמ"ל, ירושלים. אופיר, עדי (ערך), 2001. זמן אמת: אינתיפאדת אל-אקצה והשמאל הישראלי, כתר, ירושלים. אחיטוב, יוסף, תשנ"ט. "צניעות בין מיתוס לאתוס", עין טובה, ערכו שגיא אבי ואחרים, מכון שלום הרטמן והקיבוץ המאוחד, ירושלים, עמ' 224–263. אלגזי, גדי, 2006. "מטריקס בבילעין: סיפור על קפיטליזם קולוניאלי בישראל של ימינו", תיאוריה וביקורת 29 (סתיו): 173–191. אפרת, אלישע, 2002. גיאוגרפיה של כיבוש: יהודה, שומרון וחבל עזה, כרמל, ירושלים. ארן, גדעון, 1987. מציונות דתית לדת ציונית: שורשי גוש אמונים ותרבותו, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים. כנבנישתי, מירון, 1988. הקלע והאלה: שטחים, יהודים וערבים, כתר, ירושלים. בצלם, 2007. "מאחריות לא מתנתקים", בצלם, ירושלים. ברט, יצחק, ושאול ברט (ערכו), תשס"ז. בסערת העקרה: עשר שיחות בשיבת הר-עציון, ידיעות אחרונות, תל-אביב. גוטוויין, דניאל, 2004. "הערות על היסודות המעמדיים של הכיבוש", תיאוריה וביקורת 24 (אביב): 203–211. גינוסר, פנחס, ואבי בראלי (ערכו), 1996. ציונות: פולמוס בן זמננו — גישות מחקריות ואידיאולוגיות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, שדה בוקר. הדרי, יונה, 2002. משיח רכוב על טנק: המחשבה הציבורית בישראל בין מבצע סיני למלחמת יום הכיפורים, 1955–1975, מכון שלום הרטמן, אוניברסיטת בר-אילן והקיבוץ המאוחד, ירושלים. הראל, עמוס, ואבי יששכרוף, 2004. המלחמה